

САВРЕМЕНА СТРАТЕШКА КУЛТУРА И НЕУТРАЛНОСТ

Станислав Стојановић*

Достављен: 12. 06. 2020

Прихваћен: 30. 06. 2020

Језик рада: Српски

Тип рада: Прегледни рад

DOI број: 10.5937/vojdelo2004210S

Важан израз савремене стратешке културе, као специфичног односа према војној сили и употреби војне силе, посебно када је реч о европском простору, представља пракса неутралних држава. Иако се чинило да смер међународне политике задобија обресе у којима је такво колективно разумевање реалности тешко одрживо, неутралност, уз бројне изазове, наставља да траје, показујући се као веома динамичан и адаптибилан концепт.

Појава интернационализма након Првог светског рата, посебно интензивирање интеграцијских трендова након окончања хладног рата, оснажило је процес стварања основа за једну нову антиратну безбедносну визију европског простора. У основи таквих настојања била је промоција сарадње и дијалога и потискивање значаја војне силе у односима између европских држава, чиме је започео процес утемељивања стратешке културе Европске уније као аутентичног постнационалног модела. Нова стратешка култура са специфичним погледом на природу односа међу европским државама, која је сасвим различита од традиционално поиманих садржаја тог појма, потискивала је значај безбедносних националних перцепција, као и делотворности употребе војне силе у међународној политици, промовишући идеју недељивости безбедности.

Несумњиво, снажни интеграцијски замаси и транснационални тип претњи утицао је на редефинисање практиковања неутралности, па се приближавање неутралних држава европским и евроатлантским интеграцијама сматрало природним током ствари. Тако је данас неутралност у неким аспектима радикално модификована, па значајно одређење тог концепта, поред осталог, више није изолација, већ наглашени међународни ангажман. Напуштање или значајно редефинисање носећих постулата неу-

---

* Ванр. проф. др Станислав Стојановић, Универзитет одбране у Београду, Институт за стратегијска истраживања, Београд, stanislav.stojanovic@mod.gov.rs

тралности подстакло је озбиљно оспоравање значаја неутралности, аутентичности и домета стратешке културе неутралних држава. Управо зато су вредносни садржаји неутралности почели да се сматрају дискутабилним. Наиме, за једне је тај концепт застарео, док други сматрају да он још увек може да доприноси јачању мира и стабилности у свету.

Међутим, иако радикално модификована, неутралност није ишчезла већ и даље представља концепт који је важан сегмент међународне политике. Поновно оживљавање реалполитике у међународним односима последњих година, као и изазови мултиполарног концепта међународних односа, представљају важне подстицаје легитимности избора неутралности и афирмације стратешке културе која фаворизује вредносне постулате неутралности.

Кључне речи: *стратешка култура, неутралност, интеграцијски процеси, ЕУ, мултиполарност, Србија*

Увод

Култура данас представља један од најзначајнијих фактора у детерминисању смера међународне политике. Она је посебно важан теоријски оквир разматрања међународних односа у посхладноратовском периоду у којем идеацијски фактори задобијају доминантну улогу у дефинисању оквира појединачних и колективних конструкција реалности. Огромна популарност етноцентризма и конфликтни потенцијал који носи заговарање културолошких посебности, сугеришу да култура која управља опажањима, комуникацијом и деловањем појединаца и политичких заједница данас прворазредно обликује политичко и историјско разумевање једне политичке заједнице.

Стратешка култура као део политичке културе, која се тиче аксиоматских уверења о користи и пожељности употребе силе у међународним односима, на посебан начин утемељује изборе о међународном понашању, посебно оне које се односе на међународно војно понашање и одлуке о рату. Управо због тога она је у самом средишту проблема безбедности савременог света и веома је значајна за разумевање безбедносних питања и тумачења политичких одлука и стратегија савремених друштава и њихових последица.¹ Формулисањем концепта о улози војне силе, стратешка култура чини основу стратешке кохерентности и заједничке војне акције, чиме остварује значајан утицај на успех безбедности и одбрамбене политике.²

¹ Филип Ејдус, „Безбедност, култура и идентитет“, *Безбедност Западног Балкана*, број 7-8, октобар 2007 – март 2008, Београд.

² Sten Rynning, „The European Union Towards a Strategic Culture“, *Security Dialogue*, Vol. 34 no 4, 2003.

Култура и идентитет не представљају јединствен и стабилан систем уверења који би у било којем тренутку био прихваћен од целе популације или војне и политичке елите. Значајна дилема која се данас везује за стратешку културу тиче се питања колико она мења своје традиционално значење које се примарно одређује односом према коришћењу војне силе. Да ли се савремена стратешка култура мења у складу са променама у перцепцији безбедности и променама у вредновању војне силе као инструмента спољне политике и спремности да се она користи? Чињеница је да војна сила није у пуној мери делотворна као инструмент политике, па се отуда јављају дилеме у вези са спремношћу да се користи војска. Савремено европско искуство потврђује идеју да се стратешка култура редифинише сходно преовладавајућим променама и трендовима у међународној политици и поимању војне силе у односима међу државама.

Наиме, мултилатералистички и антиратни контекст интегративних токова на европском простору, који је поседовао огромну мобилизаторску улогу, отворио је могућност успостављања темеља једној новој постнационалној стратешкој култури. Таква стремљења политичке елите европских држава постепено су редуковала утицај милитаристичке перцепције која је неколико векова уназад дефинисала карактер односа на европском простору. Европски интегративни токови који почивају на наднационалним идентитетским садржајима примарно су се темељили на идеји мирољубиве стратешке културе, поставивши темеље стратешкој култури уједињене Европе и култивисања њеног стратешког окружења. Истовремено, снажно потенцирање мултилатерализма дало је нови подстицај концепту колективне безбедности и отварало просторе за појачану међународну одговорност у сфери безбедности.

Таква стремљења била су прихватљива неутралним државама, које су такву перцепцију безбедности сматрале вредносно и културолошки блиском. Наглашавање невојног преговарачког приступа у решавању конфликта, потискивање важности војне силе, као и потенцирањем значаја инструмената меке државне моћи на рачун тврде силе, представљали су вредносне постулате који су већ били практиковани у деловању неутралних држава. Наведени садржаји, посебно садржаји засновани на матрици мултилатерализма, као суштинском обележју постнационалног карактера европске стратешке културе, мењали су аутентичну перцепцију неутралности. Истовремено, промене у пракси деловања неутралних држава снажно су проблематизовале неке од суштинских принципа неутралности, отворивши бројне концептуалне и вредносне дилеме које су се, пре свега, тикале релевантности и реалности таквог опредељења.

Актуелни трендови у међународној политици указују на слабљења идеје глобалног заједништва и повратак хладноратовских образаца у међународну политику, а крхка постојаност европске стратешке културе, посебно дезавуисање европских интегративних токова, поново намећу преиспитивање неких од садржаја стратешке културе неутралности. Поновно оживљавање значаја војне силе још једном потврђује изражену динамичност праксе неутралности, али ти трендови не значе нужно и враћање на традиционалне садржаје практиковања

тог концепта. Несумњиво флексибилан приступ практиковања неутралности, посебно преовладајућих трендова у међународној политици, наставиће да поспешује његову даљу модификацију, при чему ће садржаји активизма и даље бити незаобилазни у деловању неутралних држава.

Све то намеће питања да ли се неутралност као спољнополитички концепт, који у последњих неколико деценија доживљава значајну трансформацију и задобија садржаје који одударају од конвенционалног поимања неутралности, још увек може сматрати кредибилним. Односно, колико стратешка култура неутралности може да остане аутентична култура и колико може да буде значајна у контексту постмодерне комплексности света, посебно његове заоштрене конфликтне динамике и да сугерише стратешко понашање које подразумева одговорност према безбедности као недељивом добру.

Војна неутралност између оспоравања и трајања

Неутралност као политички концепт који се, у основи, може свести на то да држава остане непристрасна и изван оружаних сукоба, односно да не учествује у непријатељствима других држава које су у рату, није нов. Такав концепт постоји од када постоји и сам рат; практикован је још у античком добу, као и током врло интензивних средњовековних надметања на европском простору. У праксу међународних односа неутралност је ушла почетком модерног доба преко европског система држава који је био утемељен Вестфалским уговором и од тада постаје важан елемент у међународним односима. Међутим, због чињенице да су у фокусу историјског интересовања, пре свега, биле велике европске силе, њихове империјалистичке амбиције и колонијална експанзија, изостала је већа пажња према концепту неутралности и неутралним државама. Управо зато је стална неутралност, као знатно амбициознији модел тог концепта у односу на оне које је до тада познавала европска пракса међународних односа, била призната једној држави тек 1815. године, на Бечком конгресу, када започиње и њено позиционирање у међународном праву.

Иако је споро стицала међународни легитимитет, неутралност је имала важну улогу и била је значајно средство за смањење тензија на европском простору, посебно када је реч о решавању конфликта око империјалних амбиција и колонијалног наслеђа између европских сила.³ Без обзира на то што се неутралност сматра европским изумом, важно место у историји модерне неутралности припада и САД које су, у значајном делу своје историје након стицања независности, фаворизовале политику неутралности. Појава међународних организација колективне безбедности отворила је просторе да суверенитет по-

³ Кроз неутрализацију конфликтних зона у Африци и Азији избегнути су конфликти између европских држава. То потврђује случај Конга, када је управа над тим просторима поверена Белгији као неутралној земљи, као и промена статуса неутралних вода, као у случају Суецког канала.

стане глобални феномен и подстакне процес деколонизације и претварање бивших колонија у суверене земље. Велики број држава које су, у блоковски подељеном свету, преферирале позицију несврставања укључило се у процес стварања несврстаног покрета који се може сматрати глобалним апелом за неутралношћу у биполарној реалности хладног рата.⁴ Иако су интегративни токови на европском простору и крај хладног рата утицали на снажно редефинисање концепта безбедности, пракса неутралних држава, додуше знатно модификована, и даље представља утицајан израз у стратешкој култури савременог света.

Неутралност је одувек третирана као дискутабилан концепт. Несумњиво савремени тренд глобализоване политике додатно проблематизује теорију и праксу неутралности. Бројне су контроверзе и дилеме које прате овај концепт, почев од тога шта он данас значи – да ли је то кредибилан, реалан и морално утемељен концепт?

Иако не постоји универзална дефиниција, извесно је да неутралност подараумева непристрасност државе у односу на оружани конфликт две суверене државе. Другачије речено, неутралност претпоставља оружани конфликт између две суверене државе, где трећа држава остаје непристрасна.⁵ То упућује на закључак да се неутралност дуго односила само на случај рата, да би у модерним временима почела да се практикује и у миру. Неутралност може да значи и дугорочно несврставање, што подразумева обећање једне државе да неће склапати савез са било којом државом у случају рата, али и перманентну неутралност која је исказана декларацијом о неутралности усмереној према међународној заједници. У оба случаја се подразумева да ће неутрална држава остати неутрална у могућем рату, при чему се под ратом подразумева оружани конфликт две суверене државе.⁶ Неактивност и непристрасност представљају посебно значајна одређења неутралности, а у случају рата од суштинског је значаја да неутрална земља прекине активности са зараћеним странама или да их третира на једнак, непристрасан начин. Савремени појам неутралности, који се афирмише током хладног рата, као и након његовог окончања, промовише активизам као значајно обележје спољнополитичког деловања неутралне државе.

Концепту неутралности приписују се бројна обележја која га приказују као етнички спорни дискурс. Таква дисквалификација темељи се на историјским чињеницама, посебно ако се узме у обзир случај Шведске и Швајцарске које су током Другог светског рата сарађивале са силама Осовине и антифашистичком коалицијом. Глобализовани концепт међународне политике додатно заоштрава моралну дилему око неутралности, посебно ако се има у виду потреба за глобалним одговором угрожавањима безбедности која имају глобални захват. Глобални рат против тероризма, без обзира на бројне контроверзе које га прате,

⁴ Leos Muller, *Neutrality in World History*, Routledge, New York and London, 2019, стр. 8.

⁵ Исто, стр. 4.

⁶ Устанци, револуције и грађански ратови који се одвијају на територији једне суверене државе нису истински легитимни, па у таквим околностима неутралност не може бити оглашена.

намеће дилему да ли је у борби између добра и зла морално остати по страни. Пораст транснационалних угрожавања безбедности, где су временске и просторне одреднице ирелевантне, а недељивост безбедности све израженија, чини позицију неутралности морално тешко прихватљивом.

Посебна контрадикција која додатно проблематизује валидност неутралности јесте однос неутралности и система колективне безбедности. Сматра се да постоји некомпатибилност статуса неутралности са чланством у ОУН, чији су циљеви међународна солидарност и колективна безбедност. Реч је о концептима чије појмовно одређење их чини контрадикторним, имајући у виду да се један везује за интернационализам, а други за изолационизам. Док неутралност подразумева непристрасност у рату, колективна безбедност обавезује државе да се укључе у активности на очувању мира са осталим чланицама међународне заједнице, чак и када се користе насилна средства. Концепт колективне безбедности први пут се јавља у конвенцији Лиге народа. Многе државе постале су чланице ове организације управо зато што су сматрале да је колективна безбедност боља гаранција од неутралности. Повеља Уједињених нација гарантује да ће чланице бранити сваку државу у случају да је она жртва нелегитимне агресије. Члан 2. став 5. Повеље Уједињених нација истиче да су чланице УН обавезне да организацији пруже помоћ у акцијама које могу бити предузете ради успостављања мира, а члан 25. указује да су чланице обавезне да прихвате и изврше одлуке Савета безбедности. Јасно је да у случају оружаног конфликта, када ОУН, као универзална међународна организација, предузима акције против агресора, непристрасност и неутралност нису могући и у контрадикцији су са неутралношћу која подразумева да се буде изван било каквих војних асоцијација.⁷

Континуитет реалполитичких образаца у међународној политици намеће и питање да ли је неутралност као концепт могућ, имајући у виду да је дугорочна неутралност типична за мале државе са лимитираним војним снагама. Тукидид у Мелском дијалогу недвосмислено одбацују неутралност, на основу права да јаки чине оно што могу, а слаби трпе оно што морају. Реалистични аргументи у међународној политици су против неутралности.⁸ Такви ставови налазе се код Макијавелија, Хобса, а потврђује их искуство неутралних држава немачких суседа у Првом и Другом светском рату. Зато се неутралност квалификује као недостатак реалности и реалног увида у динамику међународних односа, имајући у виду да моћни међународни актери могу увек да пониште и обезвреде напоре неутралних држава да остану по страни у ратним сукобима. Чести случајеви нарушавања неутралности у Првом и Другом светском рату разлог су што се игнорише значај неутралности у обликовању модерног света и што се она сматра ирелевантном, нереалном и неморалном политиком.⁹

⁷ *Neutrality in the 21 Century-Lessons for Serbia*, ISAC Found, Beograd, 2013, p 2.

⁸ Leos Muller, *исто*, стр. 11.

⁹ *Исто*, стр. 4.

Међутим, иако је неутралност веома често била игнорисана, критикована и одбацивана, без озбиљног разматрања овог политичког становишта није могуће разумети историју међународних односа. Још од Француске револуције неутралност је постала полазно становиште у многим међународним конфликтима, а ангажман након Другог светског рата и краја хладног рата потврдио је неутралне државе као кредибилне актере у решавању бројних конфликта широм света. Неутралне земље дале су огроман допринос у афирмацији парадигме слободне трговине. Оне су најдоследнији заговорници у имплементацији начела слободе трговине у међународној политици, као и права пловидбе отвореним морем. Такође, представљају важне индустријске и финансијске центре и имају важну улогу у светској економији у последња три века. Својим деловањем често умањују штетне утицаје ратовања, а заговарањем економског развоја и слободне трговине, учиниле су неупоредиво више него велике силе са својим милитаристичким амбицијама.

Посебно је важно истаћи да европске државе које практикују неутралност спадају у ред посебно успешних држава у свету. Иако је реч о малим државама, оне по многим својим карактеристикама спадају у ред економски и социјално најразвијенијих држава у свету у којима се, захваљујући високим животним стандардима, изузетно лепо живи.¹⁰ Оне имају значајно место у глобалној економији и налазе се на самом врху по конкурентности и по бројним валидним параметрима спадају у ред најбогатијих држава у свету. Иако није могуће тврдити да је неутралност главни разлог успеха тих држава, са сигурношћу се може рећи да неутрална спољнополитичка позиција није представљала препреку за њихов изванредан прогрес. Међутим, чињеница да већина европских неутралних држава у дугом историјском периоду практикује неутралност и да је она постала посебно важан садржај њихове стратешке културе и националног идентитета, сугерише да неутрални и непристрасни спољнополитички концепт представља значајан аспект њиховог успеха.

Важно је истаћи да је савремена пракса неутралности превладавала парадокс који неутралност види као израз изолационизма и интернационализма у исто време.¹¹ Неутралне државе су постале чланице ОУН, начелно прихвативши став да су солидарност и колективна безбедност изнад неутралности. Тако данас неутралне државе имају значајну улогу у ОУН. Случај Швајцарске и Аустрије, односно Женеве и Беча, у којима су седишта неких од важних међународних организација и њиховог деловања, потврђују да је могућа и добродошла комбинација снажног међународног ангажмана и политике неутралности. У већини случајева неутралне државе се сматрају примерима бољих и праведнијих друштава које су истовремено заговарале и праведније оквире међународне политике, наспрот великим силама и њихове борбе за хегемонијом. Отуда њихово залагање за мир, који би се заснивао на праведнијем међународном поретку, управо значи интернационализам а не изолационизам.

¹⁰ Leos Muller, *исто*, стр. 2.

¹¹ *Исто*, стр. 25.

Неутралност је кључни концепт међународног права. Неутралне земље имају важну улогу у јачању интернационализма, хуманитаризма и промоције одговорности према светском миру. Оне обезбеђују алтернативу за многе ратне и непредвидиве аспекте међународне политике. Потврдиле су се као бољи посредници у мировним преговорима и афирмисању мировног покрета, дајући огроман допринос формирању међународних организација и њиховом деловању. Зато се неутралност с правом сматра средиштем интернационализма. Слободна трговина, мирољубиви међународни односи и сигуран стабилан међународни поредак представљају основу интернационализма. Неутралне државе су много више од великих сила заинтересоване за успостављање међународног права јер је оно гаранција за њихову независност и суверенитет.

Иако је неутралност концепт који је практикован пре свега на европском простору, он представља модел који настоје да прилагоде и неке од земаља Латинске Америке и Азије. Без обзира на то што је тешко наћи неутралне земље изван Европе и Америке, Покрет несврстаности још увек представља асоцијацију која окупља више од 120 држава у развоју, а који је по многим аспектима сличан неутралности. Тај покрет, чији је један од оснивача била СФРЈ, био је веома утицајна организација током хладног рата. Упоредо са порастом тензија између САД и НАТО, с једне стране, и Русије, с друге стране, опција несврстаности постаје посебно актуелна пре свега за земље које највише трпе од таквог карактера односа. Неутралност може постати прихватљива опција и за многе државе Азијског Пацифика, које се суочавају са последицама геополитичког надметања САД и Кине. Све то може бити уверљив разлог за многе мале државе да неутралност сагледају као разуман спољнополитички избор.

И поред често присутног игнорантског односа према неутралности, основано се може тврдити да тај концепт није изгубио на привлачности. Наиме, постоје бројни аргументи који иду у прилог неутралности и говоре о значају који имају неутралне државе у савременом светском поретку. Мултиполаран свет 21. века и огромна нестабилност и непредвидивост међународне политике, посебно појачани интензитет глобалних конфликтних релација, чини неутралност релевантним и корисним концептом.¹² Неутралне земље имају важно место у обликовању савременог света за конфликтне и непредвидиве аспекте међународних односа, отварајући перспективу за постулирање стратешке културе која ће се залагати за јачање међународне одговорности у односу на питање мира и стабилности у свету.

Европска стратешка култура и редефинисање војне неутралности

Европско политичко искуство потврђује став о променљивости стратешке културе, па према томе и преовлађујућим типовима колективног понашања према питањима националне безбедности. Појава идеје европског заједништва у другој

¹² Исто, стр. 4.

половини 20. века otvorila je простore za transformaciju ratničke strateske kulture, koja je dominirala evropskim prostorom tokom najvećeg dela modernog doba.¹³ Јединствено историјско искуство, посебно драматични догађаји који се везују за Први и Други светски рат, подстакли су потребу за другачијим промишљањем односа између европских друштава, како би се тиме умањила опасност од још једног великог рата. Тако је започео процес стварања оквира за дугорочно хармонизовање односа међу европским друштвима који по први пут треба да се заснива на снази заједничких вредности. Окончање хладноратовског надметања дало је још снажнији подстрек таквим европским стремљењима, што је убрзало стварање Европске уније као заједнице вредности, а антиратни приступ и идеја дијалога представљали су обресе аутентичне европске стратешке културе.

У основи, идеја једне Европе темељила се на идеји безбедносне заједнице као концепта који је требало да умањи замке националних геополитика и логике различитости, и националних посебности карактеристичних за европске државе. Страхоте светских ратова који су вођени током 20. века посебно су легитимисали интегративне процесе засноване на антиратној перцепцији европске политике, а темељ култивисања европског простора биле су идеје демократије, владавина права и људска права и слободе као најзначајнијих идеја либералне вредносне матрице. Такво европско заједништво подразумевало је и неговање специфичног концепта војне силе, полазећи од идеје да снага ЕУ не треба да буде у домену стратегијских војних потенцијала, већ у снази вредносних поступања и њиховим интеграцијским дометима.

Јасно је да је ЕУ, као постмодерни концепт политичког организовања, представљала аутентичан и инспиративан модел. Опредељење да се заједница европских држава не темељи на аргументима моћи, већ на темељима моћи демократских стандарда правде, једнакости и солидарности, наговештавало је нову Европу и нови концепт организовања друштава широм савременог света. Посебност европског заједништва огледала се у чињеници да је то први плуралистички концепт устројства политичких заједница који своје упориште не налази у моћи силе већ у моћи норми и стандарда.¹⁴

Важно је нагласити да је европско обједињавање на антиратној матрици било кључни разлог да се ЕУ примарно сагледава као велики мировни пројекат чије суштинско одређење јесте дијалог и сарадња уместо сукоба, конфронтације и насиља који су обележили историју европских држава. Концепт безбедносне заједнице ЕУ, као оквир хармонизовања односа међу европским државама, најављиван је као нова парадигма у мишљењу и практиковању безбедности на европском простору. У основи, овај проширени, свеобухватни, мултилатерални и интернационални концепт заснива се на идеји о недељивости безбедности и значају мира, дија-

¹³ Роберт Кејган, *О рају и моћи, Америка и Европа у Новом светском поретку*, Чаробна књига, Београд, 2003, стр. 13.

¹⁴ Станислав Стојановић, Ксенија Ђурић Атанасијевски, „Дефицити и ограничења глобалног управљања”, *Српска политичка мисао*, Београд, 2/2016.

лога и демократског друштвеног организовања као носећих идеја ЕУ и њених вредности. Снага таквих идеја није била спорна, па је била и природна тежња да се промовише посвећеност таквим вредносним постулатима.¹⁵

Обриси новог европског заједништва, које своју делотворност темељи на неговану специфичног политичког дискурса, истовремено су представљали темељ настајања нове европске стратешке културе као специфичног културолошког конструкта. У основи, природа нове европске стратешке културе са својим хибридни-ним идентитетом била је постнационална и подразумевала је превазилажење традиционалне безбедносне концепције која је била примарно национално одређена.¹⁶ Истовремено, афирмисањем стратешке културе мира, ЕУ је поседовала снажан социјализујући потенцијал у подстицању међународне одговорности у европском суседству, јачање међународне одговорности у односу на питање мира и стабилности и афирмисању мултилатерализма у међународној политици.

Упоредо с европским интеграцијама текао је процес евроатлантске интеграције и безбедносног обједињавања под окриљем НАТО-а, уз истовремено промовисање САД и атлантистичке перцепције света, што је, такође радикално, мењало основе стратешке културе европских друштава. Крај хладног рата и трансформација НАТО-а, која је уследила након тога, учинила је овај савез заговорником транснационалне стратегије деловања у сфери безбедности, као и кључним актером безбедности на евроатлантском простору. За кратко време НАТО се наметнуо као промотер савремених приступа безбедности и постао средиште интерконтиненталне мреже сарадње, подстичући мултилатерализам у решавању безбедносних проблема. Посебан допринос таквим тенденцијама пружао је НАТО програм Партенерство за мир, промовишући овај савез у глобални форум безбедности.

Европска стратешка култура која се стварала, без обзира на бројне концептуалне нејасноће, била је и култура која инспирише, а њен антиратни аспект и снажан транснационални тренд сагледавања безбедности чинио је тај концепт вредносно блиским стратешким културама европских неутралних држава. Циљеви ЕУ сагледавани су као комплементарни са циљевима неутралности, а интегрисање сарадње у области безбедности и одбране, на начин који је подразумевао превазилажење традиционалне безбедносне концепције, чинио се неутралним државама веома подстицајним за унапређење безбедности европског континента, као полазне основе у дефинисању ЗБОП-а.¹⁷ Неутралне државе су на амбиције ЕУ

¹⁵ Подршка и пуно учешће европских држава чланица НАТО-а у агресији на Савезну Републику Југославију и њихово приклањање америчком концепту ратничке стратешке културе значило је поништавање носећих принципа аутентичности Европе као мировног пројекта. Приклањањем таквом америчком обрасцу обезвређено је опредељење Европљана да на идеји безбедносне заједнице, у чијој је основи дијалог, поверење, вредносна блискост и заједничка перцепција безбедности, унапређују претпоставке за превладавање рата на европском простору.

¹⁶ Biava Alessia, Drent Margriet, Herd P. Graeme, „Characterizing the European Union’s Strategic Culture: An Analytical Framework”, *Journal of Common Market Studies*, Blackwell Publishing Ltd, Oxford 2011. pp. 1–22.

¹⁷ *Neutrality in the 21 st Century-Lessons for Serbia*, ISAC Found, Beograd, 2013.

почеле да гледају као на наставак њихове праксе неутралности.¹⁸ Тако неутрални статус убрзо престаје да буде препрека за приближавање, а касније и за чланство у ЕУ, посебно зато што уговор из Мастрихта није доводио у питање специфичне безбедносне и одбрамбене политике својих чланица. Тиме неутралне државе занемарују и постепено напуштају концепт тоталне одбране и све се више окрећу свеобухватном концепту одбране. То је значило да уместо неактивности и индиферентности, као аутентичним обележјима неутралности, европске неутралне државе потенцирају концепт активизма који се сагледава као могућност за снажнији утицај у међународној политици.

Истовремено, НАТО је, као највећа безбедносна асоцијација и кључни глобални актер у безбедносној сфери, подразумевао респект, а јасна пролиберална вредносна реторика била је природни наставак односа западноевропских неутралних држава с алијансом. Истовремено, значај неутралности као безбедносног концепта током хладног рата опадао је са његовим окончањем, па је блискост са НАТО сматрана националним интересом, јер је представљала могућност унапређења националне безбедности. Упоредо с таквим трендовима, већина неутралних држава је током хладног рата спроводила проактивну позитивну компоненту војне неутралности, истовремено изграђујући делотворне одбрамбене снаге. Тада долази до снажнијег приближавања неутралних држава НАТО-у. Идеја о редефинисању и смањењу војске постаје актуелна, уз услов да буду ефикаснија и са нагласком на садржајима сарадње.

Завршетак хладног рата и опадање тензија у Европи интензивирали су процес трансформације праксе неутралности наведених земаља и редефинисања основних начела њихове стратешке културе. Процеси европских и евроатлантских интеграција показали су се као одлучујући фактори трансформације статуса неутралности Шведске, Финске, Ирске и Аустрије и нешто мање Швајцарске, које су све приметније напуштале оквире традиционалне неутралности и, под утицајем доминантних европских трендова, почеле да посвећују знатно већу пажњу сарадњи и интеграцијама.¹⁹ Са концепта који је подразумевао кредибилне одбрамбене потенцијале, током хладног рата трансформација неутралности се одвијала у правцу напуштања тог концепта и оријентације на сарадњу у сфери безбедности. Пораст транснационалних форми угрожавања, који нису везани за такозвану тврду безбедност, упозоравао је да кредибилне снаге нису довољне, већ је неопходно да се национална безбедност сагледава кроз мултидимензионалне обрасце. Определеђујући се, уместо уздржаности, за солидарност са другим европским државама, напуштана су суштинска одређења неутралности и отворани су простори не само за приближавање неутралних држава ЕУ, већ и за интензивирање сарадње са НАТО као организације која примарно представља војни савез.

¹⁸ Исто.

¹⁹ Игор Новаковић, „Стална неутралност у Западној Европи и стратешка култура”, *Војно дело*, 8/2019.

Швајцарска, која више од два века представља синоним неутралности, у свом спољнополитичком наступу најдоследније се приклања традиционалном концепту неутралности. У основи, то подразумева самодовољне одбрамбене потенцијале и избегавање међународних организација које промовишу политичку или економску интеграцију. Полазећи од тога да је снажна војна димензија најделотворнија гаранција неутралности, Швајцарска је упорно практиковала одређење да је једина кредибилна политика неутралности она која је подржана одговарајућом оружаном силом, односно оружана неутралност.²⁰ Такво поимање неутралности уграђено је у културу нације и сматра се делом швајцарског националног идентитета. Зато је ова држава била истрајно посвећена изградњи кредибилних војних структура, па је често навођено да нема армију, већ да је она армија.²¹

Швајцарска је истовремено истрајно, посебно након окончања хладног рата промовисала позитивну компоненту неутралности кроз пружање добрих услуга, због чега је постало уобичајено да се њена неутралност перципира као допринос светском миру. То је отварало могућност за успостављање присније сарадње са ЕУ и НАТО, као кључним актерима европске безбедности. Наиме, иако европски и евроатлантски токови нису умањили значај оружане компоненте швајцарске неутралности, они су подстакли процес преиспитивања принципа самодовољности у одбрани, исказујући интерес ка значајнијој сарадњи са ЕУ и НАТО. Уследило је интензивирање сарадње са ЕУ и НАТО и укључивање у активности програма Партнерство за мир, што је снажило њену међународну перцепцију као државе која промовише мир.

У случају Аустрије, чија неутралност није била њен слободан избор, већ последица специфичних међународних односа између сила победница након Другог светског рата, завршетак хладног рата отворио је просторе за комфорнији однос према преузетим оквирима њене неутралности. Аустрија је била одређења да изграђује концепт националне безбедности чији је циљ гаранција независности и неутралност, доследно третирајући коришћење војне силе као последњи избор. Намеће се закључак да класичан концепт неутралности Аустрија никада до краја није практиковала, посебно од времена када је, упоредо са интензивирањем европских интегративних токова, значај класичног концепта неутралности почео знатно да опада. У оквиру своје неутралне безбедносне политике, Аустрија је примарно потенцирала солидарност унутар Европе, као и неприпадање асоцијацијама које превазилазе оквире Европе. Та околност је утицала да у оквиру неутралности своју безбедносну политику везује за европски простор, постепено трансформишући принцип уздржаности у принцип сарадње. Постала је члан ЕУ, а затим се прикључила НАТО програму Партнерство за мир, дајући значајан допринос активностима које су се реализовале у оквиру ових асоцијација,

²⁰ Драгана Ђурашиновић Радојевић, „Швајцарска оружана неутралност”, Зборник радова *Утицај војне неутралности Србије на безбедност и стабилност у Европи*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2017.

²¹ Игор Новаковић, *исто*.

сматрајући да тиме не нарушава основе неутралне политике. Исто тако, сарадња у оквиру европских и евроатлантских токова није довела у питање концепт неутралности и јасно опредељење за пружање доприноса јачању мира и стабилности у свету. Њен међународни ангажман је потврђује као непристрасног посредника у мировним преговорима и поузданог домаћина значајним међународним организацијама. То све упућује на закључак да неутралност Аустрије остаје као политички концепт у различитим дискурсима на међународном нивоу.²²

Познато је да су традиционално несврставање и неутралност конститутивни фактори шведске стратешке културе, а сензитивност значајно обележје етничког идентитета Швеђана. Зато не изненађује што се Шведска, иако је њена неутралност током светских ратова већим делом била компромитована, и после Другог светског рата определила за неприпадање и за еквилибрансу у односу на велике силе, користећи статус неутралности за баланс између великих сила у Балтичком региону. Изградила је и кредибилне одбрамбене снаге које су се заснивале на концепту тоталне одбране подржане моћном одбрамбеном индустријом. Такође, Шведска је култивисала свеобухватни концепт безбедности кроз концепт тоталне одбране знатно пре него што је он постао модеран кроз комбиновање и интегрисање националних капацитета, повезујући спољну политику, развој и безбедност. У том редефинисаном концепту, шведске оружане снаге имају и даље важну улогу, али измењено стратешко окружење након краја хладног рата чинило је оправданим премештање фокуса са територијалне одбране на међународни мировни ангажман.

Држећи се паролe: реалполитика у близини – идеализам глобално, Шведска је на неутралност гледала и као на изванредну могућност да се, као мала земља, нађе у арили која је резервисана за моћније актере, па је интернационализам сматрала фундаментално значајним елементом националне одбране.²³ Практиковала је проактивну политику неутралности и, градећи имиџ државе која пружа добре услуге, критиковала хладноратовске актере и тако стицала значајан морални кредибилитет у међународним односима. Заговарала је сарадњу нордијских држава, настојећи да релаксира хладноратовске напетости. Полазећи од уверења да је УН најбоља арена у којој она потврђује своју неутралност, значајно се укључивала у пружање хуманитарне помоћи, потврђујући културу солидарности као своје важно идентитетско одређење. Изградила је снажне преференце за мултинационални оквир деловања и још амбициозније се укључила у међународне мировне операције, фаворизујући политичке уместо војних опција у решавању криза широм света.

Међутим, у случају Шведске неутралност се показује као изузетно динамички концепт који зависи од природе односа у међународном систему. Интензивни процеси европских и евроатлантских интеграција и снажна ерозија дискурса неутрал-

²² Biehl Heiko, Giegerich Bastian, Jonas Alexandra, *Strategic Cultures in Europe*, Springer VS, Potsdam, Germany, 2013, p. 28.

²³ Исто.

ности, која је постала очигледнија са окончањем хладног рата, чини шведску неутралност све упитнијом, а стандардни мото: реалполитика у близини – идеализам глобално, престао је да буде одраз њеног концепта неприпадања²⁴. Иако и даље преферира УН као место мултинационалне сарадње, Шведска је интензивирала односе са осталим регионалним организацијама, углавном са НАТО и ЕУ. Прикључење Европској унији 1995. године наметнуло је ситуацију да се у оквиру европских интеграција неутралност интерпретира као аномалија и као ограничавајући фактор деловања политичких елита, посебно ако се сматра да је ЕУ природни простор сарадње. Традиционална самоодбрана идентификује се као значајан интерес државе, али неприпадање војним савезима не ограничава могућност да, ако је потребно, подржи асоцијације које чине суседне државе, укључујући и остале европске државе. Шведска је недвосмислена у ставу да, без обзира на неутралност, неће остати пасивна ако се суседне државе суочавају са угрожавањима, испољавајући све јасније приврженост колективној одбрани. Трансформација одбране и померање фокуса са традиционалних мировних операција на операције наметања мира прати јачање блискости са НАТО, па је Шведска учествовала у великом броју операција под заставом ове организације, иако није њен формални члан. Ипак, чланство у НАТО није опција, што је дубоко укорено у концепт неприпадања. Међутим, евидентно је да су глобални односи и супранационалне асоцијације промениле оно што је неутралност некада била, а случај Шведске потврђује све већу контрадикторност између декларативне политике и праксе.

Финска важи за државу која има снажну одбрамбену стратешку културу, а национална одбрана има централну улогу у креирању финског националног идентитета. Наслеђе Другог светског рата, посебно наратив о отпору Совјетском Савезу најзначајније обликује оквире финске стратешке културе и њене потребе за оружаној силом, а историјска меморија се манифестује као реализам мале државе.²⁵ Све то упућује на закључак да је посебност одбрамбеног избора Финске примарно детерминисана геополитичким факторима, због чега је реалистичка интерпретација финске стратешке културе њена главна интерпретација. Реализам мале државе заснива се на снази вере у способност самоодбране, али се јавља и скептицизам према офанзивном коришћењу војне силе. Концепт територијалне одбране главни је разлог што оружане снаге имају посебан друштвени статус. Али, значајан део стратешког мишљења наглашавао је значај учешћа у међународном кризном менаџменту, што је утицало на то да се Финска види као држава која је способна за учешће у традиционалним мировним мисијама и мисијама посредовања. Иако је широко распрострањен скептични став о дOMETИМА коришћења војске у међународној политици, Финска је узела учешће и у захтевним међународним војним операцијама, јер је сматрала да војни напори обезбеђују снажнији утицај у међународној политици.

²⁴ Исто, стр. 28.

²⁵ Исто, стр. 113.

Крај хладног рата и процес социјализације Европе имао је веома снажан утицај на проблематизовање неких од носећих садржаја стратешке културе у Финској, посебно дилеме за политику неприпадања и тоталне одбране. Финска је постала члан ЕУ, али не и НАТО-а, а континуитет међународног ангажмана допуњен је учешћем у операцијама НАТО-а и ЕУ и у другим кооперативним активностима. Интегративни процеси и мултилатерални ангажман ублажили су погледе на потребу одбрамбених капацитета тврде моћи, апострофирајући значај дијалога и сарадње као важних садржаја унапређења националне безбедности. Такви трендови утицали су на смањење војног буџета и редуковање величине војске, укључујући и редуковање резерве. Интензивирање односа са ЕУ и НАТО није изменило кључне основе националне одбране, а мере смањења више су последица наглашеног материјалног развоја него еволуције стратешке културе. У међународном смислу Финска нема амбиције према међународном лидерству, а општи циљ њене спољне политике и даље је јачање националне одбране. Међутим, промене у међународном систему, као и слабљење историјске меморије, отварају могућност за значајно преобликовање финске стратешке културе.²⁶

Иако је неутралност примарно европски изум, специфичан ток политичких процеса након распада СССР-а и снага европских интегративних процеса и либералних начела друштвене организације утицали су да Молдавија и Туркменистан декларишу идеју сталне неутралности као свој безбедносни концепт. Ако се изузме несврстани покрет, прокламована неутралност ових држава представља један од ретких примера неутралности изван европског континента. Овој групи припада и Украјина, која је прогласила неутралност 2010. године, али је, избором прозападно оријентисаног председника Петра Порошенка, 2014. године она повучена.

Туркменистан, који је након распада СССР-а претежирао изолационистичку политику, сталну неутралност прогласио је 1991. године, Декларацијом о сталној позитивној неутралности. Стална неутралност Туркменистана потврђена је Специјалном резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација 1995. године, што је прва резолуција такве врсте у свету. Туркменистан одбацује ангажовање у било ком савезу који подразумева војну компоненту, наглашавајући значај позитивних елемената неутралности, раскидајући на тај начин са хладноратовским обрасцима који су карактерисали стратешку културу Совјетског Савеза.

Молдавија је прогласила неутралност убрзо након краја хладног рата. Такав статус уграђен је као уставна одредба у Уставу из 1994. године. У Концепцији националне безбедности, која је усвојена 1995. године, потврђено је такво спољнополитичко опредељење, као одговор на изражену сензибилност њеног међународног окружења. Наиме, због геополитичке позиције Молдавије, на којој се укрштају интереси великих европских сила, стална неутралност сматра се најефикаснијим начином заштите националних интереса, али и регионалне стабилности.²⁷ У контексту

²⁶ Biehl Heiko, Giegerich Bastian, Jonas Alexandra, *исто*, стр.122.

²⁷ Svetlana Cebotary, „The Republica Moldova between Neutrality and NATO Membership Status”, Year 1, Vol.3, September 2010.

таквог опредељења, Молдавија се обавезала да неће узимати учешће у војним конфликтима ни војним савезима, нити ће дозволити да се на њеној територији стационирају стране базе. Члан је програма Партнерство за мир у оквиру којег исказује спремност за допринос унапређењу стабилности у окружењу.

Јасно је да су специфичан дискурс развоја идеје заједништва на европском простору и проширени концепт безбедности значајно утицали на културолошке промене у перцепцији безбедности, радикално мењајући и неке од носећих постулата неутралности. Међутим, наведени процеси нису елиминисали неутралност, па је она наставила да чини део не само европског политичког искуства. Другим речима, наднационалне и регионалне интеграције које карактеришу последње деценије 20. и почетак 21. века нису оспориле основу стратешке културе која почива на неутралности, без обзира на значајно модификовање њених садржаја.

Неутралност између европске културе заједништва и „повратка историје”

Процеси дезавуисања концепта европских интеграција, глобална финансијска криза и криза идеје глобалног друштва подстакли су процесе јачања националних перцепција у кругу европских држава. Евидентно је да се мултилатерализам суочава са огромним искушењем, да је транснационализам у кризи, а европске државе, иако деле вредности, настављају са неслагањем око фундаменталних питања у анализи претње и примене силе. Све то указује на то да су посебне стратешке културе део политичке реалности ЕУ, што потврђује да она нема потенцијал за снажну стратешку културу. У њеном деловању нема стратешке кохерентности у прихватању и коришћењу војне силе због очигледних разлика у националним погледима, почев од држава које сматрају да сила мора да буде коришћена за одбрану националних интереса, до држава које заступају став да она мора да буде што више ограничена. Неке државе заговарају стратегију која укључује трансатлантске односе, а друге сматрају да заједничка стратегија мора да буде заснована на европској аутономији.²⁸ Националне стратешке културе су чињеница, а национални отпор стандардима ЕУ подстицај су фракцијама у европској сарадњи и интеграцијама. Процес ренационализације Европе и све снажнија економска ограничења наглашавају традиционалну националну позицију, односно у фокус националне пажње враћају територијални концепт одбране. То значи да не постоји једна европска стратешка култура ЕУ, а без стратешке културе која ће имати утицај на способност мобилизације људи и ресурса она не може бити стратешки актер.²⁹ За ЕУ у ери наставка националне различитости поставља се питање на какву прошлост ће личити будућност ЕУ.³⁰

²⁸ Sten Rynning, *ucmo*, 483.

²⁹ Biehl Heiko, Giegerich Bastian, Jonas Alexandra, *ucmo*, стр. 394

³⁰ Sten Rynning, *ucmo*, стр. 490.

Опадање евроентузијазма, посебно украјинска криза, као и враћање хладноратовске перцепције у међународну политику, поново отварају дебате о адекватности безбедносних концепата, укључујући и приметне заокрете у стратешким културама неутралних држава, као и нове заокрете у практиковању неутралности европских држава. Не доводећи у питање европску опредељеност, у неутралним државама присутни су напори ка другачијој перцепцији војне силе и њеног значаја. Управо зато уочљиви су трендови који војну неутралност поново приближавају њеној традиционалној форми, пре свега у домену значаја војне силе и оружаних снага. Преовлађујући дефетистички и суверенистички приступ наглашава важност војне спремности неутралних држава. Амбиција и неутралност се поново примарно везују за националне приоритете, док се остали интереси са мање ентузијазма узимају у разматрање. То актуализује превредновање стратешке културе и редифинисање стратешких одговора на евентуална угрожавања са истока, па је фокус поново враћен на негативне компоненте неутралности.

Тако су балтичке земље, Шведска и Финска, не доводећи у питање формални статус неутралности, бојећи се свог суседа са истока, актуализовале питање савезништва, не искључујући и могућност прикључењу НАТО-у. Интензивирани сарадња са суседним чланицама НАТО-а, дефинисано је Партнерство проширених могућности са овом организацијом и потписан меморандум о пружању подршке НАТО-у. Специфичност меморандума јесте да не искључује могућност стационирања снага НАТО-а на територији Шведске и Финске, што би представљало изричито кршење правила неутралности. Интензивирани сарадња са САД, која се сагледава као главни гарант безбедности, као и регионална сарадња формирањем Нордијске одбрамбене сарадње, уз истовремено јачање и билатералне сарадње. Наравно, сви ови аранжмани инсистирају на статусу војне неутралности, али су врло јасне намере ових држава да, у случају напада на државу у суседству, оне сарађују са НАТО. Чини се да јасна упозорења Руске Федерације нису умањила снагу таквих залагања, што значи да се тумачење војне неутралности ставља у крајње растегљиве оквире.

Истовремено, Шведска и Финска су поново актуелизовале значај војних снага. У Шведској је, пре свега, повећана друштвена пажња према питањима безбедности и одбране, уз истовремени пораст издвајања за одбрану.³¹ Концепт тоталне одбране је поново постао основ одбрамбених припрема, па се наглашава њихов значај и потенцира захтев за синергијским ангажовањем свих сегмената друштва. Враћа се систем редовног служења војног рока, мада у редукованом обиму, а посебна пажња усмерена је на ширење мобилизацијске основе људства у случају оружаног сукоба. Финска, која није ни одустала од концепта тоталне одбране и регрутног концепта оружаних снага, интензивирала је активности које имају јасну амбицију да одбрамбени систем учине ефикаснијим.

³¹ Игор Новаковић, *исто*.

Када је реч о Швајцарској, Ирској и Аустрији, промене које су оне иницирале услед украјинске кризе и заоштравања односа Запада са Руском Федерацијом, нису тако евидентне, али су, такође, приметне активности које наглашавају значај адекватних војних ефектива.

Молдавија и Туркменистан су, без обзира на њихову изражену геополитичку осетљивост, остали привржени првенствено позитивним елементима сталне неутралности³². Туркменистан своју сталну неутралност декларише као значајан фактор регионалне стабилности и безбедности, због чега је изражено настојање да јача елементе сарадње са својим окружењем. Партнерство са УН омогућава овој држави да потврђује свој статус неутралности, покрећући бројне иницијативе за даљу афирмацију овог концепта. Снажна економска зависност од Русије балансира се са програмом сарадње са НАТО-ом, али Туркменистан настоји да се доследно држи изолационистичке политике. Имајући у виду изражену турбулентност Каспијског басена, јасно је да ће се неутралност ове државе суочавати са великим изазовима.

Стална неутралност Молдавије сматрала се стратегијом која треба да понуди дугорочно делотворан основ заштите националне независности, пре свега када је реч о односу са Румунијом и Украјином, као првих суседа, о руским трупама у Транснистрији, као и настојању Русије да обнавља утицај на постсовјетском простору. Истовремено, сматрало се да такво опредељење блиско кореспондира са модерним европским трендовима и европском солидарношћу, као са међународном одговорношћу према миру и стабилности у свету. Непредвидив ток односа у окружењу и сукобљене геополитичке перцепције важних међународних актера у значајној мери су паралисали Молдавију да предузима мере којима ће изаћи из декларативних оквира неутралности. Другим речима, стратешка документа нису елаборирала даље концепт неутралности, и нема међународног признања њене неутралности, што оставља дилему да ли концепт учвршћивања неутралности представља фактор стабилности, или нови изазов са Истоком и Западом, имајући у виду да је територија Молдавије зона велике геополитичке осетљивости.

Драматични процеси распада бивше СФРЈ, криза на Косову и Метохији, НАТО агресија и нелегално проглашење независности тзв. Републике Косова одлучујуће су утицали да се Република Србија, 2007. године, определи за концепт војне неутралности. Основ таквог опредељења чини Резолуција о заштити националног суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка коју је усвојила Народна скупштина Републике Србије. Стратегија одбране, која је усвојена 2019. године, после више од 10 година дефинише војну неутралност као дугорочно опредељење. Овај концепт подразумева ослонац на соп-

³² Полазећи од тога да је неутралност основа спољне политике, Туркменистан своју улогу декларише као механизам за успостављање плодне сарадње на јачању пријатељских добросуседских односа. У том смислу концепт неутралности Туркменистана се перципира као синоним за самоизолацију.

ствене снаге, неприпадање војним савезима, допринос на унапређењу безбедности у ближем и даљем окружењу. Истовремено, као што је то случај са осталим неутралним земљама, Република Србија је европски опредељена и изграђује односе стратешког партнерства са Руском Федерацијом, Кином и САД. Члан је НАТО програма Партнерство за мир и има статус посматрача у ОДКБ и Шангајској иницијативи.

Иако концепт неутралности није значајније правно и политички институционализован, нити има ваљану међународну верификацију, што оставља простор за различите интерпретације,³³ може се аргументовати да је такво опредељење у стратешком смислу прагматична одлука. Међународни, просторни, историјски и културолошки разлози не оспоравају ваљаност таквог опредељења. Трагично искуство новије историје, посебно болно искуство из НАТО агресије, као и изражени конфликти великих сила, који почивају на супротстављеним геополитичким идентитетима и концепцијама, чини војну неутралност рационалним избором.³⁴

Мултиполарни тренд међународне политике је аспект који значајно потврђује ваљаност такве одлуке. Униполарни моменат у међународној политици није остављао простора за слободно изражену вољу посебно малих држава, а таква искључива међународна политика имала је разорне утицаје на националне интересе српског народа. Мултиполарни модел међународне политике подразумева знатно одмеренији однос у међународним односима, а залагање главних заговорника мултиполаризма за поштовање међународноправног поретка најављује перспективу у којој би било много више простора за примеренију позицију малих држава, посебно неутралних држава.

Посебно значајан аспект у прилог војној неутралности представља однос кључних актера у међународној политици који се бар декларативно не противе концепту војне неутралности Републике Србије. Европска оријентација и аспирације за чланство Србије у ЕУ није у супротности са војном неутралношћу као њеним безбедносним концептом. Познато је да оснивачки акт ЕУ не оспорава такву могућност, па се ЕУ не противи војној неутралности Републике Србије, док Русија и Кина још мање доводе у сумњу такав концепт. Без обзира на то што је НАТО заинтересован за пуну контролу над Балканом, он, такође, формално не оспорава војну неутралност Србије, док ОДКБ И Шангајска организација немају посебан разлог да не подрже такво опредељење.

Важно је нагласити да се уверљиви разлози војне неутралности налазе у просторним и културолошким својствима српског националног идентитета, што значи да овај концепт може да буде подржан неким од носећих садржаја српске стратешке културе. Детаљнија анализа сугерише да српска стратешка култура

³³ Вељко Благојевић, „Потенцијал политике неутралности Републике Србије у савременим међународним односима”, Зборник радова *Утицај војне неутралности Србије на безбедност и стабилност у Европи*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2017.

³⁴ Миломир Степић, „Геополитички темељи српске стратешке културе”, *Војно дело*, 8/2019, Београд.

у идејном смислу обезбеђује прихватљивост таквог концепта, посебно када је реч о егзистенцијалној геополитичкој осетљивости српског простора и израженој конфликтности стратешких релација на овом делу европског простора. Исто тако, и позиционираност на размеђи различитих религија, цивилизација и империја, што је утицало на формирање специфичног националног кода и допринело да се развије независни, особени и снажно укоренењени колективни идентитет, не противуречи одлуци о војној неутралности.

Такав особени културолошки дискурс, који је продукт вишевековне борбе српског народа да се еманципује у односу на стране завојеваче и велике империје и који је великим делом слоњен на средњовековну митологију и идеал ратника и жртвовања, утемељује посебан однос према вредности као што су независност и слобода, као носећим идеолошким основом неутралности. Наиме, аксиоматско уверење такве слободарске традиције у значај идеје о независности и самобитности, што представља носећу идеју српске политичке традиције, поседује снажан интегритету и мобилизаторски потенцијал за заштиту слободе и независности. У тако утемељеној стратешкој култури, независност и слобода немају цену, а етичка и аксиолошка вредност таквог приступа, који је настајао на наративу о косовском миту, носи огроман утицај на дефинисање односа српског народа према изазовима стратешке реалности.³⁵

Важан аргумент у прилог ставу да је војна неутралност стратешки избор чини његов компромисни потенцијал у превазилажењу присутне подељености унутар националног идентитета српског народа.³⁶ Турбулентна историја, компликованост геополитичке позиције, као и изражена конфликтност актуелних стратешких релација, утемељили су одређене искључивости у сагледавању претпоставки за мање драматичан оквир очувања националних интереса, што је отворило просторе да упоредо егзистирају, додуше не с подједнаким интензитетом, две варијанте идентитета у српској стратешкој култури. Реч је о политичком и културолошком расцепу у српском друштву у погледу присутне цивилизацијске амбивалентности у односу на Исток и Запад и уверење да они представљају два фундаментално различита света и две неспојиве културе.³⁷ Из такве перцепције културолошког миљеа произилазе неспојиви обрасци националне и државне идентификације, где је на једној страни националнослободарски традиционализам, а на другој страни модернизам и проевропска еманципација. Војна неутралност и заговарање самоодрживог система безбедности, који неће бити изолован већ подједнако отворен за сарадњу са свим значајним актерима у међународној политици може имати значајан утицај на превладавање разлика доминантних традиција у идентитетском одређењу српског народа.

³⁵ Крстић Зоран, Гроздић Борислав, „Косовски завет и српска стратешка култура у 19. и 20. веку”, *Зенит*, 2/2012, Београд, стр. 147.

³⁶ Срђан Старчевић, Срђан Благојевић, „Однос српског друштвеног карактера и војне неутралности”, *Војно дело* 8/2019, Београд.

³⁷ Филип Ејдус, *исто*, стр. 78.

Закључак

Промене које су се дешавале крајем 20. и почетком 21. века мењале су и редефинисале неке од најзначајнијих садржаја стратешке културе, потврђујући став да су култура и идентитет у одређеном смислу и социјалне конструкције. Европска стратешка култура, посебно стратешка култура неутралних држава, то уверљиво доказује.

Иако неутралност никада није била доминантан наратив светске историје, неутралност једног броја европских држава и даље представља важно обележје политичког искуства савременог света. Интензивни интеграцијски токови на европском простору и мирољубива стратешка култура коју је заговарала ЕУ, као и снажни токови интернационализације безбедности нису довели у питање основу стратешке културе која почива на сталној неутралности, без обзира на значајно модификовање њених садржаја. Та чињеница указује да неутралност није само безбедносно-одбрамбени концепт већ и вредносно одређење тих друштава. Зато је она и даље један од најважнијих елемената њихове стратешке културе која значајно одређује политику одбране и стратегије.

Неутралне земље имају значајну историјску мисију која се често игнорише, посебно ако се има у виду њихова улога у обликовању међународних норми слободне трговине и међународног права, а и у обликовању хуманитаризма и залагања за мир. Као специфичан израз практиковања односа међу државама, неутралне државе нуде алтернативу доминантним наративима и обрасцима понашања у међународним односима и људском искуству, отварајући простор за специфичну стратешку културу. Иако је реч о концепту који је праћен бројним контрадикцијама и отвореним оспоравањима, који га у контексту глобалних процеса дисквалификују као концепт у будућности, неутралност у свим својим модификацијама још увек има значајно место у међународној политици, посебно ако се имају у виду кључни трендови у актуелним међународним односима. Постмодерни свет оптерећен је веома комплексним проблемима, што га чини не само непредвидивим, већ и опасним, па значај неутралног спољнополитичког дискурса може да задобије нове димензије. Зато раширени критицизам неутралности не даје за право да се она третира као застарели и недовољно разуман избор. У прилог томе говори и чињеница да су европске неутралне државе веома функционално организоване социјалне државе које имају моћне економије, што их сврстава у ред најбогатијих нација³⁸. Све оне имају дугу историју неутралности, а за неке од њих неутралност је значајна компонента њихових модерних националних идентитета.

Емпиријска слика неутралности која се практикује данас није једноставна, како због чињенице да је свака од њих снажно утемељена у одређене историјске и геополитичке и културолошке околности, тако и због различите рецепције

³⁸ Leos Muller, *исто*, стр. 14.

преовлађујућих трендова у међународном окружењу. Међутим, јасно је да су глобални процеси, посебно европски интеграцијски трендови, њихов антиратни контекст, невојни приступи безбедности, као и заговарање невојних преговарачких инструмената у решавању конфликта, неповратно изменили неке од најзначајнијих обележја неутралности, отварајући просторе ка све значајнијем нагињању концепту активизма као обележју савременог израза овог дискурса. Тако су нови садржаји неутралности постали незаобилазни у дефинисању оквира неутралности не само европских држава, проглашавајући активизам новим садржајем у стратешком промишљању безбедности. Актуелни трендови поновног заговарање националних перцепција у међународној политици не доводе у питање такве садржаје неутралности.

Проглашена војна неутралност Републике Србије је са становишта очувања националних интереса стратешки избор. Комплексна геополитичка перспектива националног простора и пројекција дивергентних односа у међународној политици, као и могућност превладавања противуречних самоспознаја у геополитичком идентитету српског народа, потврђују стратешку прихватљивост војне неутралности. Неки од значајних садржаја српске стратешке културе, која се често неосновано карактерише само као ратничка, дугорочно може да представља важну подршку таквом опредељењу Републике Србије. Та чињеница има нарочити значај ако се зна да стратешка култура често чини круцијалну инфраструктуру успешним стратегијама.

Литература

[1] Biehl Heiko, Giegerich Bastian, Jonas Alexandra, „Strategic Cultures in Europe“, Springer VS, Potsdam, Germany, 2013.

[2] Biava Alessia, Drent Margriet, Herd P. Graeme, „Characterizing the European Union’s Strategic Culture: An Analytical Framework“, *Journal of Common Market Studies*, Blackwell Publishing Ltd, Oxford 2011.

[3] Biscop S., Howorth J., Giegerich B. (2009), „Europe: A time for strategy“, *Egmont Paper 27*, Academia Press, January 2009.

[4] Благојевић Вељко, „Потенцијал политике неутралности Републике Србије у савременим међународним односима“, Зборник радова *Утицај војне неутралности Србије на безбедност и стабилност у Европи*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2017.

[5] Ђурашиновић Радојевић Драгана, „Швајцарска оружана неутралност“, Зборник радова *Утицај војне неутралности Србије на безбедност и стабилност у Европи*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2017.

[6] Ејдус Филип, „Безбедност, култура и идентитет“, *Безбедност Западног Балкана*, број 7-8, октобар 2007 – март 2008, Београд.

[7] Zbornik *Neutralnost u Evropi u 21. veku i slučaj Srbije*, ISAC fond, Beograd, 2012.

[8] Кејган Роберт, *О рају и моћи – Америка и Европа у Новом светском поретку*, Чаробна књига, Београд, 2003.

[9] Крстић Зоран, Гроздић Борислав, „Косовски завет и српска стратешка култура у 19. и 20. веку”, *Зенит*, 2/2012, Београд.

[10] Miller Leos, *Neutrality in World History*, Rutledge, New York and London, 2019.

[11] *Neutrality in the 21 st Century-Lessons for Serbia*, ISAC Found, Beograd, 2013.

[12] Новаковић Игор „Стална неутралност у Западној Европи и стратешка култура”, *Војно дело*, 8/2019.

[13] Rynning Sten, „The Union Towards a Strategic Culture”, *Security Dialogue*, Vol. 34 no 4, 2003 .

[14] Срђан Старчевић, Срђан Благојевић, „Однос српског друштвеног карактера и војне неутралности”, *Војно дело* 8/2019, Београд.

[15] Степић Миломир, „Геополитички темељи српске стратешке културе” *Војно дело*, 8/2019.

[16] Станислав Стојановић, Ксенија Ђурић Атанасиевски, „Дефицити и ограничења глобалног управљања”, *Српска политичка мисао* 2/2016, Београд.

[17] Sebotary Svetlana, „The Republica Moldova between Neutrality and NATO Membership Status” Year 1, Vol.3, September 2010.

[18] Šmakalova Kateřina, „Defining strategic culture: past formation and future challenges. French strategic culture after 9/11.” University of Porto, August 2011

Contemporary Strategic Culture and Neutrality

The practice of neutral states represents an important expression of modern strategic culture, as a specific attitude towards military force and the use of military force, especially when it comes to Europe. Although the international politics seemed to be directed towards the circumstances in which such a collective understanding of reality was difficult to maintain, neutrality, with numerous challenges, continuously proves to be a very dynamic and adaptable concept.

The emergence of internationalism after the First World War, especially the intensified integration trends after the end of the Cold War, strengthened the process of creating the basis for a new anti-war security vision of Europe. At the core of such efforts was the promotion of cooperation and dialogue and the suppression of the importance of military force in relations between European countries, which commenced the process of establishing the strategic culture of the European Union as an authentic post-national model. The new strategic culture with its specific view on the nature of relations between European countries, which is completely different from the traditionally understood contents of such concept, suppressed the importance of national security perceptions, as well as the effectiveness of military force in international politics, promoting the idea of security indivisibility.

Undoubtedly, the strong integration momentum and the transnational type of threats have influenced the redefinition of neutrality practice, so the approach of neutral states to European and Euro-Atlantic integration was considered a natural cour-

se of events. Thus, today, neutrality has been radically modified in some aspects, and it is no longer significantly determined by, among the other things, isolation, but by emphasized international engagement. The abandonment or significant redefinition of the main postulates of neutrality has prompted serious challenges to the importance of neutrality, the authenticity and scope of the strategic culture of neutral states. That is why the value contents of neutrality have begun to be considered debatable, so that for some the concept is outdated, while others believe that it can still contribute to strengthening peace and stability in the world.

However, although radically modified, neutrality has not disappeared, and it still represents a concept that is an important segment of international politics. The revival of *realpolitik* in international relations in recent years, as well as the challenges of the multipolar concept of international relations, represent important incentives for the legitimacy of the choice of neutrality and the affirmation of a strategic culture that favors the value postulates of neutrality.

Key words: *strategic culture, neutrality, integration processes, EU, multipolarity, Serbia*